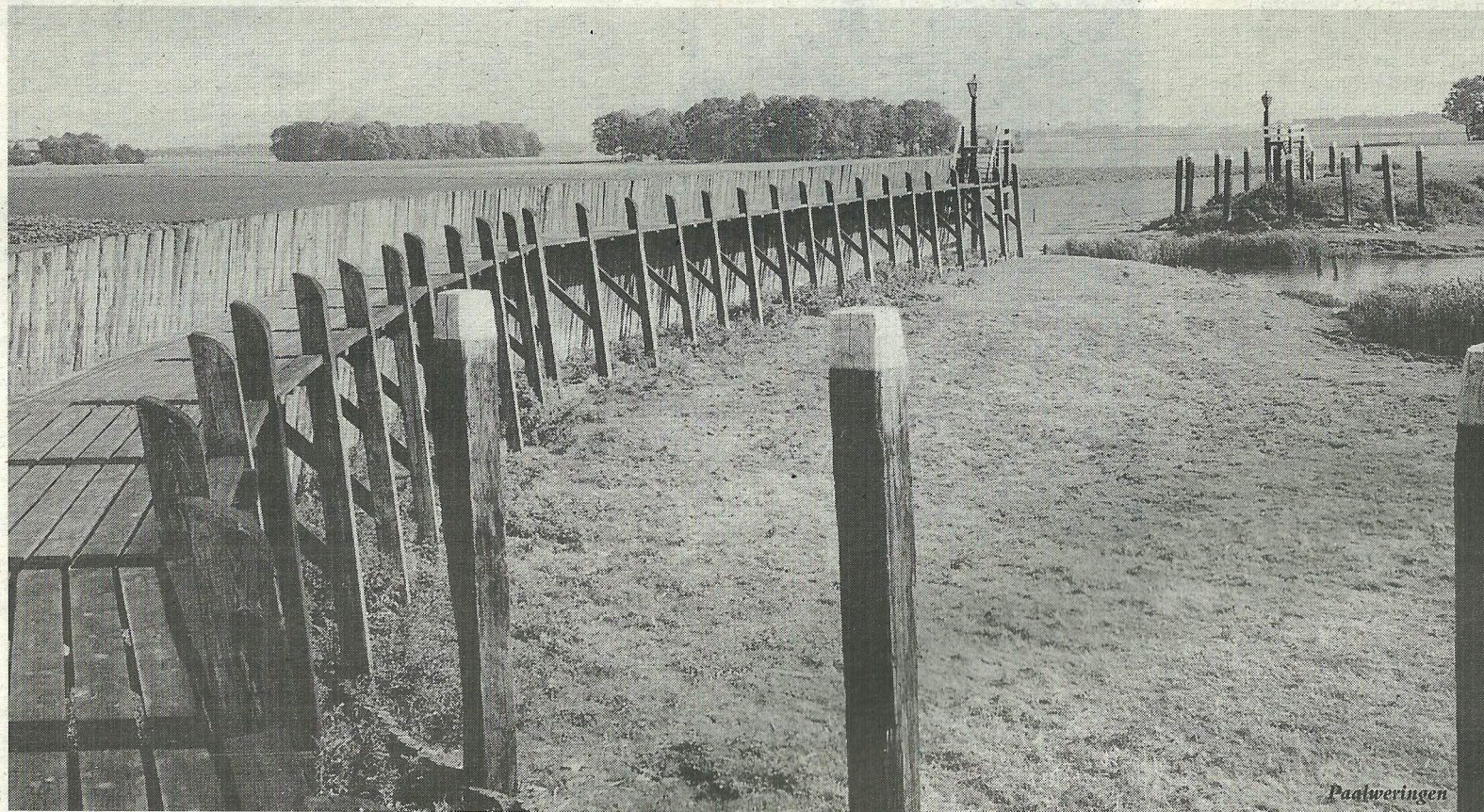

Berichten van een afgekalfd eiland

Middenin de vlakke Noordoostpolder ligt een vreemde oneffenheid: het ex-eiland Schokland. Tussen eindeloze omgeploegde akkers stuit je plotseling op houten Zuiderzeehuisjes. Schokland was in de zestiende eeuw welvaarend, maar geleidelijk kalfde het af en boette het in. Uiteindelijk bleef een piepklein eiland over dat slechts decimeters boven water lag. De Schokkers waren straatarm geworden en bij slecht weer hun leven niet zeker. Willem III hakte de knoop door en liet het eiland in 1859 ontruimen. De heroïsche strijd tegen het water deed de Unesco in 1996 besluiten Schokland op haar lijst te zetten. 'Te voet' zwierf langs oude kusten.

door Frank Flippo

Mijn wandeling begint al voor Schokland in zicht is, want de dichtstbijzijnde bushalte is in een dorp drie kilometer verder. Het dorp verlatend, begeef ik me op de ellenlange Schokkerringweg. Van langsdenderende vrachtwagens slaat de geur van versgemaaid graan en lange tijd lijkt dit een weg naar nergens. Maar stukje bij beetje komen de contouren van Schokland uit de verf, met het kerkje van Middelbuurt als eerste. Juist als ik dat ontdek, zeilt aan

Paalweringen

zo rijke visgronden draaien nu combines hun rondjes. Al wandelend beland ik aan de voet van de terp. Dit is de Middelbuurt, een gereconstrueerd Schokker dorpje. Een pasklare dagattractie met museumwinkel, diaserie, een restaurant met terras, een expositie met veel aandacht voor natuurlijke geografie en archeologie. Van de buitenkant lijkt het op hoe het vroeger was, al stonden de oorspronkelijke Schokker huizen allemaal met de gevel naar het oosten. Ze waren van hout: steen zakte weg in de slappe veengrond en het was ook te duur. Groen-witgestreepte trapgevels, een lage woonkamer met een kleien vloer en middenin een

dier in houtwerk lange gangen boren die aan de binnenkant met een laagje kalk worden bekleed. Het vraatzuchtige dier kan in korte tijd grote oppervlakten vitale zeewering vernalen tot onbruikbare pulp. Begin negentiende eeuw begon Rijkswaterstaat daarom met de aanleg van een stenen zeewering, maar door oorlogen in Duitsland en Frankrijk stopte de aanvoer van grondstoffen en het werk werd niet hervat. Waar de houten palen ophouden, staat nog een stukje van die dijk. Ik loop er langs en kijk ernaar. Rondom staat een keur van voorwerpen opgesteld die het Schokker verleden weerspiegelt:

Schokker dracht

valt op hoe verlaten het eiland is. Buiten het museum kom je nau-

het altaar wegspoelde uit de kerk. De vroege negentiende eeuw

langsderende vrachtwagens slaat de geur van versgemaaid graan en lange tijd lijkt dit een weg naar nergens. Maar stukje bij beetje komen de contouren van Schokland uit de verf, met het kerkje van Middelbuurt als eerste. Juist als ik dat ontdek, zeilt aan de horizon een schoener langs met crèmekleurige zeilen. Daar ligt het Ketelmeer. In gedachten zie ik de boot de steven wenden en zeilen over de zee, mee met de golfslag die eeuwenlang aan de Schokker kusten vrat. Hier lag vroeger misschien een van die vele buitendijkse landerijen. Schokland lag in het Almere. Dat leek niet op de Zuiderzee of op het IJsselmeer. In het Almere lagen overal eilanden, bewoond en onbewoond, met bloeiende dorpen en kloosters. Geen zee, maar een landstreek met 'allemaal meren'. Een vloeiende overgang tussen wad en Veluwe. Veel eilanden gingen in de loop van de Middeleeuwen verloren door het geleidelijk stijgende peil van het zeewater. Maar eind zestiende eeuw was Schokland nog altijd duizenden hectares groot. Het voerde boter uit en Schokker vissers verkochten hun waren in de omliggende steden. Op die eens

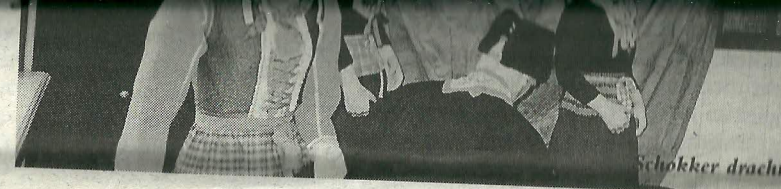
het op hoe het vroeger was, al stonden de oorspronkelijke Schokker huizen allemaal met de gevel naar het oosten. Ze waren van hout: steen zakte weg in de slappe veengrond en het was ook te duur. Groen-witgestreepte trapgevels, een lage woonkamer met een kleien vloer en middenin een vuurplaats. Daarboven een hoog rieten zolderdak, waar de netten werden gedroogd. Als het stormde, dreunde en kraakte alles. Het eiland werd dan drie eilanden, elk vijf minuten gaans in omtrek.

Paalworm

Leuk zijn de paalweringen langs de rand van de terp. Hij loopt een heel stuk langs het kerkje. Schokland zit met palen vastgenageld in de zeebodem, zei men vroeger. Zo lang de palen bleven zitten. Dat wilde steeds minder lukken als gevolg van de paalworm. Vanaf de zeventiende eeuw werd dat een steeds groter probleem aan alle Nederlandse kusten, maar vooral op Schokland, omdat dat vrijwel uitsluitend houten zeeeringen had. Paalworm, tereu navalis, is een wormachtige mossel die in een piepklein schelpje woont met fijne tandjes. Door het openen en sluiten van de schelpen kan het

en Frankrijk stopte de aanvoer van grondstoffen en het werk werd niet hervat.

Waar de houten palen ophouden, staat nog een stukje van die dijk. Ik loop er langs en kijk ernaar. Rondom staat een keur van voorwerpen opgesteld die het Schokker verleden weerspiegelt: brokken van grafzerken voor in de zeevering, ankers opgevisst van de zeebodem, oude waterputten en een schuur voor de ijsvlet. Als de Zuiderzee dicht was gevoren, gebruikten de Schokkers een open, platte boot met stalen glijders. Ze trokken de vlet met gevaar voor eigen leven met touwen naar de vaste wal als laadbak voor proviand. Uren kun je doorbrengen op die terp vol markante voorwerpen, maar we kwamen voor het hele Schokland, dus vanaf Middelbuurt volgen we nu de rood-witte markering naar het zuiden. Het LAW Zuiderzeepad loopt langs de Schokker oostkust. Zelf kies ik voor de rondwandeling, verkrijgbaar bij het museum, die de hele Schokker kust beslaat. Van de Middelbuurt is het niet ver naar de Zuidert of Zuiderbuurt. Het enige wat daarvan rest is een met gras begroeide bult met een grasveldje en een schuilhut. Hier

valt op hoe verlaten het eiland is. Buiten het museum kom je nauwelijks iemand tegen. Eenzaam als na die trieste ontruiming, dik een eeuw geleden.

Drenkeldoden

Het zat er al aan te komen, begin negentiende eeuw. Al meermaals had de overheid gesproken van ontruiming. Al Schoklands buitendijkse land was al weg. Bij hoogwater stonden zelfs de terpen onder. Schokland was teruggebracht tot twee minuscule eilandjes, Ens en Emmeloord, verbonden met een dam van houten kisten. Er liep een paadje over van dertig centimeter breed. Kwam je elkaar halverwege tegen, dan kon je twee dingen doen. Was de ander een vreemde, dan week je als Schokker uit door één voet op de paal te zetten, de ander zwevend boven het water. Als de ander een Schokker was, vatte je hem bij het lijf en draaide je om elkaar heen. Tijdens een stormvloed in 1824 kwam het water zo hoog dat zelfs

het altaar wegspoelde uit de kerk. De vroege negentiende eeuw kende veel stormen. Bij elke stormvloed verdrongen mensen en sneuvelden huizen. Landbouw was nauwelijks meer mogelijk. Maar vissen ging ook bijna niet meer: door allerlei oorzaken, waaronder overbevissing, werd de spoeling steeds dunner. De armoede van de Schokkers dwong hen tenslotte om ook bij storm uit vissen te gaan, wat vele slachtoffers eiste. Kort voor het einde was er zo weinig werk dat in het noordelijke dorp bijna iedereen leefde van de bedeling. De Nederlandse overheid probeerde nog een werkverschaffingsproject met weefgetouwen, maar dat liep op niets uit. Vanwege de transportkosten werd het textiel dat op Schokland gemaakt was, duurder dan dat op het vasteland. Het instandhouden van de waterkeringen rond het eiland kostte de staat elk jaar 9000 gulden. In 1845 brak tenslotte de cholera uit op Schokland. Dat was de druppel: Koning Willem III gaf bevel tot ontruiming en zo geschiedde. In 1859 werd in Emmeloord de laatste mis opgedragen en werd de gemeente opgeheven. De kerk werd afgebroken, de inventaris ging naar de kerk in Ommen. Bijna alles werd gesloopt; slechts enkele stenen gebouwen bleven staan. De protestanten trokken naar Kampen, waar ze een eigen buurtje vormden omdat ze niet werden toegelaten binnen de muren. De katholieken gingen naar Vollenhove en Kuinre. Tussen de ontruiming en de drooglegging van de Noordoostpolder bleven vuurtoren en vissershaven in werking. De drie eilandjes waren in 1925 een permanente situatie

'Eiland-bomen'

geworden. Uit een beschrijving: 'De haven van Emmeloord heeft nog enige huizen achter geboomte: er wonen een havenmeester en een directeur visafslag, die ook de telefoon bedient. De Vissershaven is in gebruik, viskopers en vissers bezoeken het eiland. Via een motorzeiljacht bestaat een verbinding met Kampen. In de haven en op de rede verderop, in het Gat van Ens, liggen vaartuigen. Bij ongunstige wind, als het rode licht brandt, ligt de haven stampvol. Binnendijks ligt een plas, die men volstort met havenzand. Op Emmeloord liggen nog twee kerkhoven, een voor de Emmeloorders en een voor de drenkeldoden.'

Vreemd dat na de drooglegging van de Noordoostpolder Schokland onbewoond is gebleven. De Zuiderbuurt waar ik nu loop, is een kale bult met alleen een schuilhut; hier werd na de ontruiming alles gesloopt. Door bosschages met verre uitzichten op de Noordoostpolder loop ik naar de zuidpunt. De fundamente van de middeleeuwse kerk liggen er half verscholen in een intiem stukje bos. In de zeventiende eeuw werd Zuid-Schokland onder Kamper invloed protestants en het katholieke kerkje raakte in onbruik. Noord-Schokland was eigendom van tolerante Amsterdamse regenten en kon daardoor katholiek blijven. Hier bij de kerkruïne verlaat de rondwandeling het eiland en volgt een graspad dat de zuidpunt rondt. Aan het eind klim je het eiland weer op.

Voorbij de zuidpunt maakt het vriendelijke schelpenpad plaats voor een breed wit pad van betonplaten. Het bos langs de oostkust is jong en dateert van na de inpoldering, net als de meeste begroeiing op het eiland. Tussen de kustpaden aan weerszijden bestaat de zuidkant van het eiland voornamelijk uit een grootschalig, langgerekt akker.

Schokland in oude beschrijvingen

Pastoor Bartholomeus Doorenweerd nam in 1796 als pastoor zijn intrek, na een zesjarige betrekking als kapelaan in Kampen. Zijn dagboek biedt een subjectief, maar boeiend inzicht in het toenmalige Schokker leven. Bij zijn aankomst was Schokland in twee kampen gespleten door een diepe vete. Elk deel van het eiland had zelfs een eigen schout. Het kostte Doorenweerd anderhalf jaar en de hulp van agenten uit Kampen om de vete uit de wereld te helpen. Nu pas kon Doorenweerd de infrastructuur verbeteren. Allereerst moest het schoolgebouw worden opgeknapt, dat leek 'eerder een schuur voor dieren dan voor kinderen'. De kerk verzakte elk jaar verder, maar de restauratie moest de pastoor van A tot Z zelf regelen, want de Schokkers waren nog te arm om de portokosten voor de brieven te betalen. Doorenweerd ergerde zich groen en geel aan het wijdverbreide

bijgeloof op het eiland en begon er een felle strijd tegen. Toen ik op Schokland aankwam, was er geen zieke of hij heette betoverd te zijn, en allerlei bijgelovige praktijken en medicamenten werden aangewend. Verschillende inwoners beschikten over een 'tweede gezicht'. Daarmee voorzagen ze branden, ongevallen en ziekten. Ze werden grif werden geloofd, hoezeer de voorspellingen ook lang niet altijd uitkwamen. Pasgeboren kinderen werden even sterk met bijgelovige praktijken omgeven en o wee, als zich in het kussen een krans van veren had gevormd. Dan leefde men voortaan in angst.' Vaak vroegen de Schokkers aan de pastoor om te 'belezen' als bescherming tegen kwaad, wat hij consequent weigerde. Op een avond was een parochiaan in de schemering van Ens naar Emmeloord komen lopen en deed ontsteld zijn verhaal aan de pastoor.

Hij had onderweg vier vrouwen ontmoet, heksen die hem wilden betoveren. De volgende dag werden vier oude vrouwen aangewezen als 'heksen' en werden mikpunt van negativiteit. Ingrijpen van Doorenweerd voorkwam een volksgericht. Doorenweerd schreef nog veel meer verbluffende staaltjes op van Schokkers bijgeloof: zo geloofden de eilanders dat een kind dat niet hilde wanneer het het koude doopwater over het hoofd kreeg, ten dode was opgeschreven. Als Schokkers een steur vingen, waren ze er vast van overtuigd dat hen dan op korte termijn een ongeluk zou overkomen. Zo gaat een verhaal dat in 1802 een visser een steur ving, en op weg naar huis twee ruimen vis verloor. Snel verkocht hij de steur, maar deze was nog niet tevreden. Er sprong ook nog een plank van zijn botter.

Zeewering met vloedpaal

Emmeloord. Naar de hoofdplaats reconstructie, maar overblijfsel

vervolg van pag. 11

Odyssee-gidsen gered

Uitgeverij Babylon-De Geus (o.m. bekend van de Odyssee reisgidsen, stadswandelgidsen en de jonge serie SNP-Natuurwandelgidsen) mag dan failliet zijn, zoals ik vorige keer meldde, de Odyssee reisgidsen blijven in ieder geval voortbestaan. Het fonds wordt overgenomen door moederuitgeverij De Geus in Breda. Bartho Hendriksen, samen met Leo Platvoet initiatiefnemer, redacteur en auteur van de serie: 'Inderdaad, we zijn net met uitgever Eric Visser overeen gekomen dat er niets aan het concept van onze serie verandert. Alle aangekondigde herdrukken en nieuwe titels (resp. Samos, Lesbos, Chios, Ikaria en Limnos; Schotland en Noord-Engeland; Sicilië; Slovenië) zullen volgend jaar zeker verschijnen, zij het met enige vertraging. Verder heeft de uitgever beloofd meer werk te maken van de promotie.' (VM)

Nieuwe wandelkalenders

Waarom worden buitensportkalenders toch zo weinig besproken in wandelbladen? Zijn ze te min, truttig of voorspelbaar voor redacties? Geen gevoel voor fotografie! Onderschating van het visuele! Eigenaardig, want er verschijnen toch elk najaar weer interessante, praktische en niet al te dure kalenders voor wandelaars.

Zoals de British Walks Calendar van de Engelse topografische dienst en Jarrold Press, met achterom elke maandfoto en een

oostkant is jong en dateert van na de inpoldering, net als de meeste begroeiing op het eiland. Tussen de kustpaden aan weerszijden bestaat de zuidkant van het eiland voornamelijk uit een grootschalige, langgerekte akker. Waar Schokland, of beter, Ens, zo smal was dat de oost- en westkust elkaar raakten, ploegt een tractor de vette klei om.

Je bent hier weer ter hoogte van Middelbuurt. Aan de voet van de terp grazen Lakenvelders, een zeldzaam, oud Nederlands koeienras. Hier ook ongeveer liep de acteur Henk van Ulsen zeven jaar geleden, een prachtige monofoon afstekend over het wassende water. Schokland blijft inspireren: bovenop de terp werden de afgelopen jaren diverse theaterproducties en concerten gehouden.

Rolling stone

Tegenwoordig verdeelt de Schokkerringweg Schokland in een zuidelijk en een noordelijk deel. Dus bij het oversteken van de weg verlaat ik Ens, de oude naam voor Zuid-Schokland. Zo heet ook het dorp waar mijn bus stopte. Vanaf de Ringweg ga je tweevoudig in de richting

Emmeloord. Naar de hoofdplaats der Noordoostpolder, en naar het voormalige vissersdorp. Eerst passeer je het Schokkerbos. Zo zien de bossen in de Flevopolder er over twintig jaar uit; soms al van een Veluwe-achtige wildheid. Middenin ligt de Gesteentetuin. Hier zie je op overzichtelijke wijze welke soorten stenen er allemaal bij de drooglegging naar boven kwamen. Voer voor geologen, maar niet voor mij, die liever kijkt naar levende wezens. Of naar een echte 'rolling stone', een zwerfkei die los in het landschap ligt. Achter de bosrand liggen weilandjes met koeien.

Hier op het Emmeloorder deel is het oude Schokker platteland beter behouden, en het haventje is een belevenis. Oud-Emmeloord loop je binnen vanaf de Schokker noordpunt. Vanaf daar begint een onvervalste oude landweg, met echt oude woningen en bomen. Deze gevels, deze wortels stonden nog op eilandgrond. Geen

reconstructie, maar overblijfsel. De palenrijen zijn minder oud, en daar ben ik blij om, want ik heb liever geen paalworm als ik over die smalle havenmond loop van tientallen meters houten muren. Ze kraken als je er overheen loopt naar de oude seinlantarens waar de vissersboten het ruime sop kozen. Beneden ligt een soort slootgat vol eendenkroost. Dat is het havenwater en dat stelt dus niet veel meer voor, maar er zijn nog wel een havenkade en havenhuisjes. Als zich ergens de dode zielen van de verdreven vissers verzamelen, dan is het op deze dromerige plek.

Je bent hier op tweederde van de wandeling; de resterende drie kilometer terug naar de Middelbuurt gaat over een soort bramenpad, met links de laagte van de noordoostpolder en rechts traag herkauwende koeien op de hoge Schokker weitjes. Het zou van mij allemaal wat wilder mogen zijn, en ook wat rommeliger, want de Schokkers schijnen ook aangenaam rommelige mensen te zijn geweest. Nu is het door techniek en toeristenindustrie ingebed tot alleen maar knus, gezellig en geschikt voor consumptie.

Nacht en ontij moet je erbij denken. Eigenlijk moet je deze wandeling maken tijdens een zware novemberstorm, bij voorkeur na het invallen van de duisternis. Dan kun je de houten huizen horen piepen en kraken in hun voegen en ver weg het gebulder van de zee. Binnen het snikken van verontruste vissersvrouwen, wier mannen vechten tegen de golven. ♦

Museum Schokland, Middelbuurt 3, Ens/Noordoostpolder, tel. 0527-251396
Open het gehele jaar in het weekend en tussen 1 april en 1 november ook op dinsdag, woensdag, donderdag en vrijdag. In juli, augustus en de kerstvakantie ook open op maandag, behalve 25-12 en 1-1. Openingstijden: van 11 tot 17 uur. Entree vijf gulden. De hierboven beschreven wandelroute is te verkrijgen bij het museum. De wandeling is ongeveer twaalf kilometer lang. Als je echter alles op je gemak wilt bekijken, ben je wel een middag bezig.

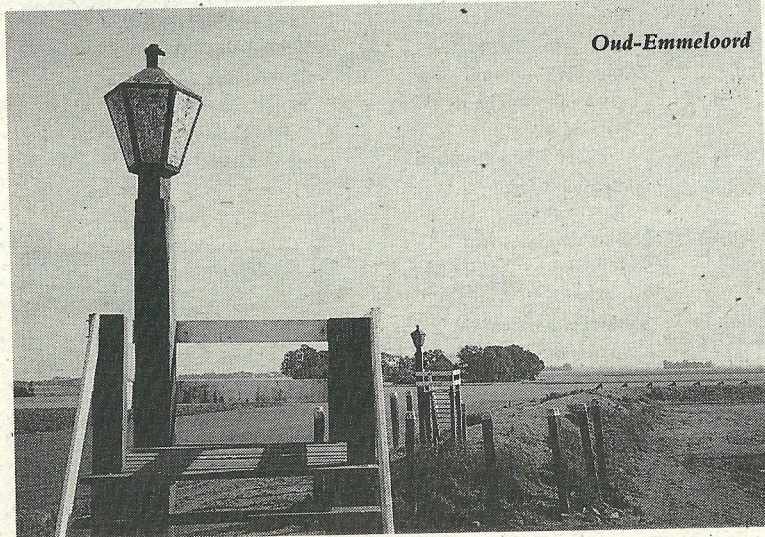
Openbaar vervoer: met de trein via Zwolle naar Kampen, van daar op bus 82 richting Urk, uitstappen in Ens. De bus gaat tweemaal per uur. In Ens uitstappen bij het busstation, teruglopen naar de doorgaande weg, rechtsaf en bij de kruising links. Daar liften of drie kilometer lang de Schokkerringweg aflopen over het fietspad, tot aan het kerkje van Middelbuurt. Daar is het Schokker museum.

Een andere mogelijkheid is in Zwolle of Kampen op de bus stappen naar Emmeloord en daar een fiets huren.

Via een aardig fietspad kom je dan uit bij de noordpunt van Schokland.

Voor exacte vertrektijden en prijzen: bel 0900-9292.

Op Schokland zijn geen overnachtingsmogelijkheden.

Oud-Emmeloord

laars.
Zoals de British Walks Calendar van de Engelse topografische dienst en Jarrold Press, met achterop elke maandfoto en -calendrium een dagwandeling en bijhorende praktische info en topografische routekaart 1:25.000 (ca. f 20,-). Of de klassieke Bergsteiger Kalender van Bruckmann Verlag (ca. f 30,-), Blodigs Alpenkalender van Verlag Stadler (eveneens tweewekelijks, ca. f 32,-) of de Hütten unserer Alpen van Rother Verlag (ca. f 35,-) met hun tips, routebeschrijvingen en -kaarten voor huttentochten in de Alpen. Of kalenders met foto's en beschrijvingen van inspirerende lange-afstandspaden: zoals de Appalachian Trail bij de oostkust van de VS (3360 km, Maine - Georgia v.v.) van Graphic Arts Publishing (ca. f 22,-). De laatste is trouwens een Amerikaanse dubbelkalender, geniet en langwerpige van formaat (30 x 60 cm), die men openklapt en ophangt aan het bovenste fotoblad. Het onderste blad met zijn grote calendrium kan men eventueel als beschrijfbaar huis-tuin-en-keuken-agenda benutten. Een type kalender overigens dat door z'n relatief lage prijs en praktische gebruik langzaam maar zeker de klassieke, Europese spiraal- of plak-kalenders gaat verdringen. (VM)